

HOOFDSTUK 1

ONZE VADER

GOD ALS VADER

Iedereen heeft een biologische vader. En bij iedereen roept het woord ‘vader’ iets op. Het kan positief zijn: een vader als voorbeeld, een vader als sterke man die je beschermt, een vader die een arm om je heen legt. Het kan negatief zijn: je hebt je vader nooit gekend, je vader heeft geen aandacht voor je, je vader is onredelijk en geeft je geen ruimte. Er zijn helaas ook trieste voorbeelden van vaders die hun kinderen misbruiken.

Het woord ‘vader’ is een heel gewoon, alledaags woord, maar ook een woord dat je bijna niet neutraal kunt gebruiken, een gevoelswoord. En vanuit de bijbelse tijd is dat gevoelswoord meegekomen als aanspreektitel van God. In Galaten 4:6-7 benoemt Paulus het zelfs even: wij mogen God Vader noemen. In sommige kerken gebruiken mensen vaak Vader om God aan te spreken in hun gebeden; het geeft hun een positief gevoel om zo de verbondenheid met hem uit te drukken. Het voelt dichtbij. Maar in andere tradities wordt het juist een beetje vermeden – anders dan bijvoorbeeld ‘trouwe God’ roept ‘Vader’ gemengde gevoelens op. Ook vinden sommige mensen het erg traditioneel klinken. Hoe het ook zij: het Onzevader begint met de aanhef ‘Onze Vader’. Bijna elke gelovige zal dus regelmatig God als Vader aanspreken. Misschien gaat dat gedachteloos, als het Onzevader elke week of elke dag langskomt, maar toch...

We beginnen dus onze verkenning van het Onzevader met God als Vader. Het is onvermijdelijk om daarbij over onze eigen vaderbeelden na te denken. Hoe kijk jij aan tegen jouw vader, en tegen vaderschap in het algemeen? En heb je een ander beeld bij je moeder, en bij moederschap? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen? Voor een goed begrip van het Onzevader is het ook nuttig om ons te verplaatsen in de tijd van de Bijbel. Hoe keken mensen toen tegen vaders aan? Wat was een typische vaderrol? En waarom noemden mensen God Vader? Met die kennis kunnen we dan terug naar het Onzevader, en de oude beelden bij de onze brengen.

Vader (en moeder) als autoriteiten in de bijbelse tijd

We kunnen niet over vaders en moeders in het oude Israël spreken zonder iets te weten van de familie-opvatting in de toenmalige maatschappij. In onze tijd bestaat de basiseenheid meestal uit een vader en/of een moeder met de kinderen. Het volk van Israël was verdeeld in ‘stammen’; die stammen bestonden op hun beurt uit ‘geslachten’ (langlopende familieverbanden – er is geen goed Nederlands woord voor), en die geslachten uit ‘families’ onder leiding van het hoofd van de familie, de oudste nog levende mannelijke voorouder van de familie. Bij zo’n familie moet je dus aan een grotere groep denken dan bij onze families. De Israëlitische familie liep via de mannelijke lijn – vrouwen werden buiten de familie uitgehuwelijkt, en werden dan deel van een andere familie. Een bijbeltekst waarin je goed de drie niveaus van de sociale structuur ziet, is Jozua 7:16-17:

¹⁶De volgende ochtend vroeg liet Jozua Israël aantreden volgens de stammen en de stam Juda werd aangewezen. ¹⁷Daarna liet Jozua de stam Juda aantreden en de HEER wees het geslacht van Zerach aan. Daarna liet Jozua van het geslacht van Zerach de familiehoofden aantreden en Zabdi werd aangewezen (NBV).

Je kunt je voorstellen dat de vader een belangrijk figuur was in deze sociale structuur, zeker als hij ook nog hoofd van de familie werd. Een vader had een grote verantwoordelijkheid voor zijn gezin en zijn familie; als er zaken niet goed verliepen, werd het hem aangerekend. Het leven in de familie diende stabiel te zijn. Erkenning van het gezag van de ouders (in alle generaties – ook richting degene die wij opa of overgrootvader zouden noemen) was daarbij cruciaal. Een van de tien geboden gaat erover: ‘Heb respect voor je vader en je moeder. Dan zul je lang leven in het land dat ik je zal geven’ (Exodus 20:12). Dat is de positieve formulering. Je komt in de Bijbel ook vaak tegen dat ongehoorzame kinderen gestraft moeten worden en dat het kinderen die geen respect voor hun ouders hebben, slecht zal vergaan (bijvoorbeeld in Spreuken 30:17).

Een mooie illustratie van de familiebanden zien we in het verhaal van de rechter Gideon. Het begint er al mee dat Gideon in Rechters 6:11 geïntroduceerd wordt als ‘zoon van Joas’. Door die introductie denk je misschien aan een jonge man, maar uit Rechters 8:20 blijkt dat Gideon zelf al tienerkinderen heeft. De familieoudste had in het oude Israël een grotere rol dan bij

ons! Gideon krijgt een engel op bezoek die hem opdracht geeft Israël te bevrijden. Gideon twijfelt eraan of hij dat wel kan, want, zegt hij: 'Ik kom uit de onbelangrijkste familie van de stam Manasse, en ik ben ook nog de jongste!' (Rechters 6:15). De positie van je familie in de stam en jouw positie binnen de familie bepalen samen hoe de omgeving jou ziet. Maar in de Bijbel wordt dat vaker ter discussie gesteld – denk maar aan het verhaal waarin David als jongste zoon van Isai uitgekozen wordt om koning te worden (1 Samuel 16).

Dan gebeurt er iets ongehoords in het verhaal. Gideon moet van God de mooiste stier van zijn vader slachten, zijn Baäl-altaar slopen en de Asjera-paal omhakken (Rechters 6:25-27). Zonder toestemming van zijn vader! Gideon doet het 's nachts, uit angst voor zijn familie en stadgenoten. Toch komen de stadgenoten erachter, en gaan naar Joas toe (Rechters 6:30). Opnieuw een illustratie dat Joas als oudste van de familie hét aanspreekpunt is. Het zou naar de normen van toen volstrekt normaal zijn als Joas zijn zoon uitlevert – die zoon had immers zijn vader helemaal voor gek gezet met zijn acties tegen Baäl en Asjera (vergelijk het voorval maar eens met de wet in Deuteronomium 21:18-21). Maar Gideons vader kiest voor zijn zoon, en zegt dat Baäl toch geen hulp nodig heeft als hij echt een god is.

Waarom spreekt de Bijbel over God als Vader?

Wij mensen zoeken manieren om over God te praten, om met God te praten, om hem aan te duiden. En we kunnen dat alleen maar doen op manieren die we zelf begrijpen – God zelf is immers groter dan alles wat wij mensen kunnen bedenken. Het is helemaal niet gek dat je menselijke verhoudingen als uitgangspunt neemt als je God wilt beschrijven.

In veel godsdiensten wordt de godheid als vader van mensen (of van andere goden) aangeduid. Aardse verhoudingen tussen mensen worden gebruikt om de hemelse verhoudingen te kunnen beschrijven (God als koning, de mensen als onderdanen; God als heer, de mensen als degenen die hem moeten dienen; God als vader, de mensen als zijn kinderen, God als gastheer, die mensen in zijn gemeenschap opneemt). In culturen waarin de vader als hoofd van het gezin gold (zoals het oude Israël), is het begrijpelijk dat de godheid gezien werd als een vader.

In de tijd waarin de Bijbel werd geschreven, was de vader het hoofd van het gezin. Idealiter voedde hij zijn kinderen streng maar rechtvaardig op, zodat ze respect voor hem hadden en deden wat hij wilde. Tegelijk zorgde de vader voor zijn gezin – door te werken, bijvoorbeeld als boer op het land

- en beschermde hij zijn gezin als er gevaar dreigde. De ideale vader was ook een wijs man, die de juiste beslissingen nam. Vader en moeder hoopten dat hun oudste zoon net zo zou worden als de vader, een afspiegeling van hem (zie bijvoorbeeld Spreuken 6:20; 13:1 en 28:7). Woorden die passen bij de bijbelse vader zijn: rechtvaardig, liefdevol, streng, zorgzaam, corrigerend (straffend), beschermend. De moeder was in bijbelse tijd zeker ook belangrijk, en voor een groot deel had zij een vergelijkbare rol. Maar richting de kinderen (en de man) lag haar rol meer in de fysieke verzorging (eten en drinken), liefkozen, beschermen. Je ziet deze elementen terug in teksten waarin God als vader (of moeder) wordt beschreven.

God als Vader in het Oude Testament

In het Oude Testament wordt God niet vaak als Vader aangesproken. Dat is eigenlijk wel te begrijpen, als je bedenkt dat er in Israël maar één God was. Veel culturen om Israël heen waren polytheïstisch: ze hadden godsdiensten waarin verschillende goden een rol speelden. In de godsdienst van Israël zoals die in de Bijbel beschreven wordt, is er maar één God: de God van Israël. Er is ook geen familie van goden, zoals bijvoorbeeld bij de oude Grieken, dus een 'vader-god' (zoals Zeus dat is in de Griekse godsdienst) is minder voor de hand liggend. Toch komen we ook in het Oude Testament God als vader tegen.

God wordt bijvoorbeeld als vader van de koning beschreven. Ook bij de volken rondom Israël werd de koning vaak als zoon van een godheid gezien. Het is een manier van spreken waarmee de koning en de priesters lieten zien dat de koning van het land door God zelf was aangesteld. God heeft de macht over hemel en aarde, maar een stukje daarvan draagt hij over aan de koning, die daarmee zijn zoon wordt. Als vader zorgt God voor de koning en zijn volk. Een prachtig voorbeeld is Psalm 2 (vers 7-12), waarin God tegen de koning zegt: 'Vanaf vandaag ben jij mijn zoon, en ik jouw vader.' Misschien werd de psalm gelezen of gezongen bij een kroningsceremonie van een nieuwe koning. Je komt zulke beelden ook tegen in 2 Samuel 7:14 en Psalm 89:27.

Maar God wordt soms ook als de vader van zijn volk beschreven. Dat gebeurt dan vaak in een beeldspraak. Een mooie tekst om dat mee te illustreren vinden we in Deuteronomium 1. Mozes spreekt de Israëlieten toe voordat het volk het land Kanaän binnentrekt. Hij herinnert ze eraan dat ze verkenners het land in hadden gestuurd, en bang waren geworden door hun verslag. Het land was wel mooi, maar vol gevaar: versterkte steden en mensen als reuzen. Mozes had ze toen geantwoord: 'Er is geen enkele reden om

bang voor hen te zijn. De HEER, uw God, die voor u uit gaat, zal immers voor u strijden' (Deuteronomium 1:29-30 - NBV). En dan volgt een prachtig beeld: 'U hebt toch gezien hoe hij het in Egypte voor u opnam, en ook in de woestijn, waar u ervaren hebt dat de HEER, uw God, u gedragen heeft zoals een vader zijn kind draagt, de hele weg die u gegaan bent tot uw aankomst hier.' Je ziet een kind op de schouders van zijn vader zitten, moe van het lopen. Zo zorgt God voor zijn volk, en daarom hoeven ze niet bang te zijn.

Overigens wordt in de Bijbel ook de moeder op zo'n manier als beeld voor God gebruikt. In Psalm 131 lezen we in vers 1-2: 'Heer, ik voel me niet beter dan anderen, ik denk niet dat ik belangrijk ben of dat ik alles kan. Nee, ik ben rustig en stil, ik voel me veilig bij u, zoals een kind in de armen van zijn moeder.' En iets vergelijkbaars zien we in Jesaja 66. Eerst wordt in vers 10-12 Jeruzalem beschreven als een moeder voor het volk: Jeruzalem zal het volk te eten en te drinken geven als haar kind, en het wiegen op haar schoot. En in vers 13 wordt God zelf met een moeder vergeleken: 'In Jeruzalem komt er een eind aan jullie verdriet. Want ik zal jullie troosten, zoals een moeder haar kinderen troost.' We zien dus dat God als vader – én als moeder – een beeld is voor God die ons beschermt, die ons verzorgt, te eten geeft en troost. Het is niet moeilijk om dat beeld ook vandaag de dag nog te gebruiken, zeker als je zelf veiligheid en zorg hebt ervaren van je ouders.

Er zitten ook andere aspecten aan het beeld van God als vader. In Spreuken 3:11-12 lezen we: 'Luister goed! Als de Heer streng voor je is, verzet je dan niet tegen hem. Want de Heer straft je voor je fouten omdat hij van je houdt. Net zoals een vader zijn kinderen straft omdat hij van hen houdt.' Deze tekst roept allerlei vragen op: straft God mensen? Hoe dan precies? Het is een godsbeeld waar veel mensen moeite mee hebben. En een vader die zijn kinderen straft? We zeggen liever corrigeren, of opvoeden. Straffen is niet zo in de mode.

Een tekst waarin én het verzorgende en liefhebbende van God als vader, én het bestraffende, corrigerende aspect naar voren komt, is Psalm 103. In vers 8-13 lezen we: 'De Heer is goed, hij vergeeft ons. Geduldig en vol liefde is hij. Hij blijft niet altijd boos, zijn woede gaat voorbij. Hij wordt niet boos om iedere fout, hij straft ons niet zo streng als we verdienen. (...) De Heer houdt van zijn volk, zoals een vader van zijn kinderen houdt.' Liefhebben en corrigeren zijn twee kanten van dezelfde medaille.

Het beeld van God als vader wordt in het Oude Testament dus gebruikt om op een indirecte manier eigenschappen van God te beschrijven. Eigenschappen als zorgzaamheid, liefde, geduld, maar ook strengheid en macht.

Het is heel goed mogelijk dat dit ook de reden is waarom veel mensen nu God als Vader aanspreken – het is een manier om met een inhoudelijk geladen woord ons beeld van God woorden te geven.

In het Oude Testament wordt God niet zo vaak direct als ‘Vader’ aangesproken, zoals in het Onzevader gebeurt. Je vindt het een enkele keer, bijvoorbeeld in Jesaja 63:16, waar de profeet God als vader aanspreekt. In de Deuterocanonieke boeken, boeken die in de eeuwen voor Jezus’ geboorte geschreven werden in Joodse kring, gebeurt het vaker, bijvoorbeeld in Wijsheid 14:3, en in Sirach 23:1 en 4. Dat God gezien en ervaren wordt als vader, is bij de eerste christenen terechtgekomen vanuit het Oude Testament, vanuit de godsdienst van Israël. Dat God ook als Vader aangesproken kon worden, dat ‘Vader’ bijna als een van Gods namen ging functioneren, is begonnen in het vroege jodendom, en zo ook bij de eerste christenen terechtgekomen. Er zijn veel vroeg-Joodse gebeden bekend die beginnen met ‘Vader’.

Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament kom je eigenlijk alles weer tegen wat je in het Oude Testament al zag, maar in versterkte vorm. God wordt bijvoorbeeld vaak Vader genoemd. En in het Nieuwe Testament heb je ook de bijzondere relatie tussen God als Vader en Jezus als Zoon. Je zou kunnen zeggen: ook in het Nieuwe Testament is God de Vader van de koning (namelijk Jezus), maar is er uiteraard nog veel meer te zeggen over Jezus’ Zoonschap.

Wat voor nu belangrijk is, is dat we in het denken van het Nieuwe Testament God Vader noemen omdat we bij Jezus horen. Jezus is Gods Zoon en noemt God Vader. Daarom kunnen wij, als volgelingen van Jezus, God ook ‘onze Vader’ noemen. We treden als het ware toe tot de familie! Niet iedereen kan God zomaar Vader noemen. Een bijzondere tekst waarin je dat ziet is Romeinen 8:15: Paulus legt uit aan de lezers dat God de heilige Geest als cadeau aan de christenen gegeven heeft. En omdat ze dat cadeau hebben gekregen, ervaren ze dat ze Gods kinderen zijn. Daarom kunnen ze God als hun Vader, als ‘*Abba*, Vader’ aanroepen. Dat God in hét voorbeeldgebed uit het Nieuwe Testament met ‘onze Vader’ wordt aangesproken, is dus niet vreemd! Je moet daarbij het woord ‘ons’ niet over het hoofd zien – het gaat om de gelovigen als groep, als geheel. *Wij* mogen God Vader noemen.

In het Nieuwe Testament is ‘de Vader’ of ‘jullie Vader (in de hemel)’ ook een van de manieren geworden waarop je over God kunt praten. In Matteüs 5:45 lezen we: ‘Alleen dan zijn jullie echt kinderen van God. Want ook jullie

Vader in de hemel is goed voor iedereen. Hij geeft zon en regen voor iedereen, voor goede en voor slechte mensen.’ Een ander voorbeeld is Marcus 11:25: ‘En als je aan het bidden bent, vergeef dan een ander zijn fouten. Dan zal je hemelse Vader ook jouw fouten vergeven.’ God wordt ook in gebeden en lofprijzingen door Jezus aangesproken als ‘Vader’. In Lucas 10:21 zegt Jezus: ‘Vader, Heer van de hemel en de aarde, ik dank u! Want u hebt al die dingen bekendgemaakt aan heel gewone mensen. Maar voor wijze en verstandige mensen hebt u die dingen verborgen. Ja, Vader, zo wilde u het.’

Je komt ook de beeldspraak over God als vader tegen in het Nieuwe Testament. Zo vinden we in Hebreëen 12:4-12 een uitgebreide passage waarin God als liefhebbende vader zijn kinderen streng corrigeert. Na een citaat uit het Oude Testament in vers 4-6 lezen we in vers 7-8: ‘Alle kinderen worden wel eens door hun vader gestraft. Dat hoort erbij. En jullie worden door God gestraft. Dat betekent dat God jullie als zijn kinderen behandelt. God straft alle gelovigen. Als God je straft, weet je dus dat je echt zijn kind bent.’ In vers 9 wordt God ook echt Vader genoemd: ‘Onze aardse vaders gaven ons straf, en daardoor hadden we respect voor hen. Dan zal de straf van onze hemelse Vader er zeker voor zorgen dat we gehoorzaam zijn aan hem. En zo zullen we dan het eeuwige leven krijgen.’ Je ziet hier hetzelfde motief als we in het Oude Testament gezien hebben, bijvoorbeeld in het boek Spreuken, maar het motief wordt nu toegepast op het christelijk leven. Moeilijkheden die je overkomen kún je duiden als een straf van God (in elk geval werd dat in de bijbelse tijd vaak gedaan); dat hoort erbij, zegt de schrijver van Hebreëen; ook dat hoort bij de manier waarop God Vader voor jou is.

Het gebruik van het woord ‘Vader’ in het Nieuwe Testament laat nog heel goed zien dat de eerste christenen niet alleen Grieks maar ook Aramees spraken. Drie keer wordt God *abba* genoemd (Marcus 14:36, Romeinen 8:15, Galaten 4:6). *Abba* is de Aramese aanspreekvorm van het woord *aav*, ‘vader’ (*abba* is dus niet een extra lieve aanspreekvorm, geen ‘lieve papa’, zoals uitleggers vroeger wel zeiden, maar gewoon ‘vader’). Misschien is *abba* wel het eerste woord van de Aramese versie van het Onzevader geweest, en staat het daarom in het Nieuwe Testament. Omdat het woord *abba* in de Griekse tekst ook een woord uit een andere taal is, wordt het in het Nederlands onvertaald gelaten (net als bijvoorbeeld *Talita koem* in Marcus 5:41).

Reflectie

We hebben gezien dat God in het oude Israël af en toe vergeleken werd met een vader. Een (goede) vader geeft sturing aan zijn gezin, beschermt zijn kinderen, voedt ze liefdevol op en corrigeert ze waar nodig. De aspecten liefde, bescherming en correctie zijn de belangrijkste redenen waarom Gods relatie tot de mensen met vaderschap vergeleken werd. Het is interessant om te zien dat God soms op dezelfde manier met een moeder vergeleken wordt. In het Nieuwe Testament zien we ‘Vader’ veel vaker terug als aanspreektitel voor God: we mogen God onze Vader noemen. Nog steeds gaat het daarbij om liefde, bescherming en correctie. En wie ‘onze Vader’ zegt of ‘mijn Vader’, zegt impliciet dat hij of zij zichzelf positioneert als kind, een kind van God dat bescherming nodig heeft, liefde en op zijn tijd correctie.

In het Onzevader noemen we met de christenen van alle eeuwen en de kerk wereldwijd God onze Vader. We hebben aan het begin van dit hoofdstuk stilgestaan bij de vraag wat onze vader- en moederbeelden zijn. Het kan lastig zijn om vader of moeder als beeld voor God te gebruiken, als je zelf geen goede relatie met je ouders hebt. Als je persoonlijk over God of met God spreekt, kun je natuurlijk een andere aanspreekvorm kiezen.